

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2022

LXIV. ÉVFOLYAM

4. SZÁM

Hitelviszonyok Magyarországon
a kései rendiség idején, 1700–1848

Danyi Pál, Hites Sándor, Kovács Krisztián, Kurucz György,
Szijártó M. István és Szilágyi Adrienn tanulmányai

Ribi András

A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek

Ordasi Ágnes

Elszámolt milliók vagy túlhajszott centralizáció?

Váradai Natália

A kárpátaljai magyarság 1944 utáni nemzeti újrászerveződése

Horváth Gergely Krisztián

A magyar típusú jelenkortörténet

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

E számunk vendégszerkesztője
SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézirataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2022-es évfolyam megjelenetését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat



ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXIV. évfolyam, 2022. 4. szám

HITELVISZONYOK MAGYARORSZÁGON A KÉSEI RENDISÉG IDEJÉN, 1700–1848

Szijaártó M. István Bevezető megjegyzések 641

Danyi Pál A konvenciók pénzrendszer bevezetése
a 18. század közepén és ennek jelentősége 649

Kovács Krisztián „Bizonyos és eltávozhatatlan szükségéinktől
viseltetvén”. 17–19. századi zálogszerződések a Rádayak
levelestárából 673

Kurucz György Főnemesi hitelforgalom és betáblázási tőkeértékek
Tolna, Baranya, Zala és Vas vármegyében a 18–19. század fordulóján 689

Hites Sándor A *Hitel* fikciós példázatai. Két elbeszélés
az 1830-as évekből 709

Szilágyi Adrienn Adósok és hitelezők. A Károlyi család közös kasszája
a 19. századi kimutatásokban 725

TANULMÁNYOK

Ribi András A nádori közgyűléseken közreműködő hiteleshelyek
a kezdetektől 1435-ig 745

Ordasi Ágnes Elszámolt milliók vagy túlhajszolt centralizáció,
avagy miért mondott le az a bizonyos másik Batthyány Lajos? 767

Váradi Natália Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai
magyarság 1944 utáni nemzeti újraszerveződése 785

VITA

Horváth Gergely Krisztián A magyar típusú jelenkortörténet
– a vidéktörténet szemszögéből 805

„BIZONYOS ÉS ELTÁVOZHATATLAN SZÜKSÉGEINKTŐL
VISELTETVÉN”
17–19. századi zálogszerződések a Rádayak levelestárából¹

KOVÁCS KRISZTIÁN

.....
"URGED BY CERTAIN AND UNAVOIDABLE NECESSITIES"

Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family
in the Seventeenth to Nineteenth Centuries

The paper is based on the analysis on the 418 mortgage contracts that have survived as part of the archives of the Ráday family. It seeks to answer questions such as in what periods were these contracts made, along what conditions, what motivated them, and how long were the periods they covered. It also explores the various types of contract, the respective proportions of these types in the mortgaging practice in general, and tries to determine the part that is represented in the material by contracts not concerning the Ráday family themselves and their kin. Based on the evidence gained from the mortgage contracts, the author finally formulates some general conclusions about the land-holding strategy of the Ráday family in the first half of the eighteenth century.

Keywords: mortgage contracts, mortgaging practice, Ráday family, 17–19th centuries
.....

A 18. század folyamán és a 19. század első felében viszonylag szűk mozgástere volt a földesúrnak, amennyiben pénzhez szeretett volna jutni. Sok esetben a birtokok/birtokrészek elzálogosítása, esetleg a kisebb királyi haszonvételek, olykor a majorsági földek, úrbéri szolgáltatások haszonbérbe adása jelenthette az egyetlen pénzszerzési lehetőséget. A birtokokat és a belőlük remélhető jövedelmet akár több évtizedre is lekötötték, a folyamatos, generációkon átívelő szerződések révén pedig ezek a javak akár a zálogbirtokos kezére is átkerülhettek.

Mindemellett jelen volt a „legalis interesre” (5-6%-os kamatra) felvett hitel magán-személyektől vagy alapítványoktól, melyek kamatait azután a földesurak sok évig fizették, mire a tőkeösszeget sikerült valahogyan összeszedni és törleszteni.

Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára.

1 Jelen tanulmányom alapja a *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2017–2018.* kiadványban megjelent írásom. Kovács Krisztián: „Elmulthatatlan szükségünktől kényszerítettévén...” 17–19. századi Nógrád vármegyei zálog és haszonbérszerződések a Ráday levelestárából. In: *Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv. 2017–2018. Hitel - Bank - Piac.* Szerk. Kövér György - Pogány Ágnes - Weisz Boglárka. Bp., 2018. 113–133.

Bonyolította a különféle kölcsönügyletek lehetőségét a tulajdonjog értelmezése, mivel mai értelemben vett magántulajdon az ingatlanokra nem, csak az ingóságokra vonatkozott. Ráadásul megkülönböztették a királyi adomány révén nyert birtokot, melyben a „pillanatnyi” birtokost csak haszonélvezeti jog illette meg, valamint az egyéb jogcímen (például vásárlás) szerzett jószágot.

Az ősiség szigorú korlátok közé szorította a nemesek földtulajdon feletti rendelkezését. Az örökös hátrahagyása nélkül elhunyt nemeseket megfosztotta a szabad birtokrendelkezéstől, kimondva azt, hogy a birtoknak minden ellentmondás nélkül a legközelebbi atyafiakra kell háramolnia.² A család fiági kihalása esetén a földtulajdon a főhűbérúrhoz, vagyis a koronára háramlott vissza, és azt aztán az uralkodó újból eladományozhatta.³ Korlátozta a földtulajdont a család, illetve a nemzetség is, amely a közös őstől származó ősi birtokot kollektívaként bírta, így amennyiben egy nemes zálogba akart bocsátani egy birtokot, a nemzetség tagjai (osztályos atyafiak) elsőbbséget élveztek. Amennyiben irányukban nem történt meg a felkínálás, akkor pert indíthattak a zálogszerződés megsemmisítésére. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ez a korlátozás csak a királyi adományként szerzett ősi birtokra vonatkozott, mely az egész családé/nemzetsége volt. A szerzett vagyonnal birtokosa szabadon rendelkezhetett, ugyanakkor a szerzett birtok a következő nemzedékben már ősvivé vált, ha az első szerző rendelkezése nélkül törvényes öröklés során szállt az utódokra.⁴

Ezek mellett a kor szokásjoga is elítélte a zálogos ügyleteket, ahogy Werbőczy *Hármas-könyvében* is olvasható: „... jóllehet az zálogos jószágokat bírnya is bűn és lélek ellen való dolog”.⁵ Werbőczy szerint a záloghitelező a zálogos jószág hasznát és gyümölcseit élvezzi, mindemellett pedig visszaköveteli a tőkeösszeget is az ügylet lejártával. Emiatt csak úgy tartotta volna helyesnek, ha a tőkeösszegbe a jószág összes bevételeit betudná a hitelező, kivéve azokat a kiadásokat, amelyeket annak jó karban tartására kellett fordítania.⁶ Mindezek nagyban megnehezítették a nemesi jószággal való szabad rendelkezést.

Jelen tanulmányomban a Ráday család levéltárában található 418 zálogszerződést⁷ vizsgáltam, és több kérdésre is választ kerestem. Milyen zálogosítási típusok voltak és az egyes típusok milyen arányt képviseltek a zálogosítási gyakorlatban? Mely időszakokban, milyen feltételek mellett és milyen indokkal, mennyi időre kötötték meg a szerződéseket? Milyen arányban találhatóak nem a Ráday családra és rokonságára vonatkozó kontraktusok?

2 1351. évi dekrétum. Előbeszéd. 11. §. „... birtokaik a jog szerint és törvényesen, tisztán és egyszerűen, minden ellentmondás nélkül legközelebbi atyafiaikra, nemzetségeikre háramoljanak”. *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000-1526*. Szerk. Bertényi Iván. Bp., 2000. (Osiris Tankönyvek) 305.; Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András: *Magyarország története 1301-1526*. Bp., 1998. (Osiris Tankönyvek) 87–90.

3 Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Bp., 1998. 215–216.

4 Kállay István: A nemesi tulajdon kötöttségei. *Jogtudományi Közlöny* 36 (1981) 704.

5 Tripartitum I. 80. A fordítást e kiadásból idéztem: Werbőczy István: *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae & Transylvaniae, ac partium eidem subjectaum, una cum Methodo Articulorum Diaetalium...* Bártfa, 1632.

6 Csizmadia-Kovács-Asztalos: *Magyar állam és jogtörténet*, 238.

7 A források egyenkénti felsorolása oldalakat töltene meg, emiatt e helyen csak a fondot és állagot jelzem, amelyben az összes szerződés megtalálható. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (= DRERL) C/64-2b. Általános Gazdasági iratok. 11–60. d.

Végezetül a zálogszerződésekből kinyerhető adatokat felhasználva példaként megvizsgálom a Ráday család birtokstratégiáját a 18. század első felében Ráday I. Pál és neje, Kajali Klára idejében, amikor is a család birtokállománya elérte a csúcspontját. Arra a kérdésre is keresem a választ, hogy a család mennyire törekedett birtokaik koncentrációjára a Rákóczi-szabadságharcot követő évtizedekben.

A zálogszerződések típusai

A vizsgálat alá vont 418 zálogszerződés a Ráday család teljes birtokállományára vonatkozik. Ez az állomány legnagyobb kiterjedését a 18. század első felében – Ráday I. Pál (1677–1733) és Kajali Klára (1690–1741) idején – érte el. Ezt tükrözi a Kajali Klára halála után felvett 1742. évi osztálylevél, amikor is Ráday I. Gedeon (1713–1792), II. Pál (1720–1746), valamint Eszter (1716–1764) – gróf Teleki László neje – megosztottak egymás között a családi javakon. Az összesen 75 birtok/birtokrész nagyrészt Nógrád (27) és Pest-Pilis-Solt (25) vármegyékben helyezkedett el, ugyanakkor tíz birtoka volt a családnak Hontban, öt Hevesben, három Gömörben, kettő Zemplénben, valamint egy-egy Abaújban, Békésben és Szabolcsban, vagyis a családi birtokállomány elsősorban a Duna–Tisza közén, valamint a Felvidék középső-déli vidékein helyezkedett el. Az első vizsgált forrás 1609-ben keletkezett, míg az utolsó 1838-ban, vagyis a zálogszerződések időtartama 229 évet ölel föl.

Zálog alatt értendő az, hogy a zálogba vevő (hitelező) egy meghatározott összegért, meghatározott ideig vagy a felvett összeg teljes visszafizetéséig megszerzi a zálogba adó (elzálogosító) birtokának használatát, ezáltal használati birtokossá válik, ugyanakkor az ingatlanban tulajdont nem szerez. A kölcsönt terhelő kamatokra a hitelező a használati jog gyakorlásával tesz szert. Amint a zálogszerződés lejár, és az elzálogosító kifizeti a zálogösszeget, a hitelező köteles a zálogos birtokot eredeti tulajdonosának visszaszállítani.⁸

A zálogszerződések több típusa határozható meg a fennmaradt források tükrében. „Első zálog”⁹ alatt értek minden olyan tranzakciót, amelyet vagy újonnan kötöttek, vagy pedig egy korábban már elzálogosított, majd az eredeti tulajdonos által visszaváltott birtok került ismét elzálogosításra. A vizsgált 418 szerződés 51%-át adta az ilyen fajta „első zálog”. Amennyiben évszázadokra lebontva tekintjük az adatokat, úgy a kontraktusok több mint fele (53%) a 17. század, 43%-a a 18. század, míg mindössze alig több mint 4%-a a 19. század folyamán kötött. Bár a 19. században mindössze négy évtized került vizsgálat alá, a reformkorra egyértelműen kijelenthető, hogy lecsökkent a zálogosítások száma.

A hitelező az általa zálogba vett birtokot alzálogba (*subimpignoratio*) bocsáthatta, azonban annál hosszabb időre nem adhatta, mint amennyire ő kapta zálogba, valamint nagyobb összeget sem kérhetett rá annál, mint amennyit ő fizetett. Az alzálogba adás ugyanakkor az eredeti tulajdonosnak sem okozhatott sérelmet.¹⁰ Ebbe az alkategóriába

8 Bodzási Balázs: Zálogjog a feudális magyar jogban. *Jog - Állam - Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat* 5 (2013) 1. sz. 145.

9 Saját elnevezés a zálogtípusok megkülönböztetése céljából.

10 Bodzási: Zálogjog, 152.

összesen 28 szerződés volt sorolható, melynek kétharmadát a 18. század folyamán kötötték, de az ilyen 17. századi szerződések 55%-a is az évszázad végén, 1691 és 1700 között keletkezett.

Sokkal gyakoribb altípusnak tekinthetőek az aukciós zálogok. Ilyenkor az eredeti tulajdonos zálogpótlékot/zálogtoldalékot (*auctio*), vagyis újabb összeget vett fel a már zálogban lévő jószágára. Az újonnan felvett pénz azután vagy az eredetileg meghatározott határidőben a „kapitális summával”, vagyis a tőkeösszeggel együtt kellett letennie az elzálogosítónak, vagy pedig további évekkel toldották meg az eredeti zálogéveket. A folyamatos zálogtoldalékok felvétele miatt a zálogos jószág kiváltása nem egy esetben generációkon ívelhetett át, aminek következtében az aukciós kontraktust már nem az eredeti hitelező és elzálogosító kötötte meg, hanem azok gyermekei, esetleg unokái, valamint a kiváltás terhe is az utódokra hárult.¹¹ A vizsgált szerződések közel 40%-a sorolható ehhez az altípushoz. Az aukciók felvétele egyértelműen a 18. századra volt jellemző, annak is inkább az első felére (a 18. században megkötött aukciós szerződések 76%-a 1701 és 1750 közt kelt), ekkor hosszabbították meg a 17. század folyamán megkötött zálogokat. Az 1600-as években keletkezett aukciós szerződéseknek több mint fele már közvetlenül a 17. század végén, a török uralom alóli felszabadulás után, az 1691 és 1700 közti években kötötték.

Speciális altípusként jelennek meg a „cessió” zálogok. Ilyen esetben az elzálogosító olyan birtokrészek kiváltására adott engedélyt (*cessio*), amely a szerződéskötés pillanatában még másnál volt zálogban. Oka lehetett ennek például az, hogy a korábban pénzszűke miatt hirtelen idegenek számára elzálogosított javak atyafiak kezére kerülhessenek. Ilyen szerződés megkötése esetében a zálogidő letelte után az új hitelező jogosult lett a meghatározott jószágot kiváltani, és azt olyan jussal bírni, mint a korábbi zálogba vevő. A zálogidőt attól az időponttól kezdték el számítani, amelytől a birtok az új hitelező kezére ment át.

Akkor beszélhetünk cessió-szerződés-altípusról, ha a kiváltási engedély mellé az eredeti tulajdonos az új hitelezőtől még bizonyos nagyságú zálogtoldalékot is felvett, kötelezve magát arra, hogy azt a tőkepénzzel együtt a visszaváltás idején fogja visszafizetni.¹² A vizsgált közel 230 év 418 szerződése közül mindössze 11 (3%) volt sorolható a cessió és cessió-szerződés-altípusokhoz, melynek kétharmada a 18. században íródott.

11 Példaként hozható itt Balassa Gábor 1699. november 1-én kelt aukciós szerződése, amelyben az elei által néhai Ráday Andrásnak (†1655) elzálogosított Nógrád vármegyei Ludány és Halászi [Ludányhalászi] falukban lévő örökös portiójára 200 rajnai forint zálogtoldalékot vett fel. 1699. november 1. DRERL C/64-2b. 38. d. 1716-ban Ráday Pál és felesége, Kajali Klára olyan Pest és Solt vármegyékben lévő jószágokra fizetnek zálogtoldalékot id. Fáy István örökösének, melyeket még id. Fáy István adott korábban Klára nagyapjának, Kajali Andrásnak. Uo. 42. d. Pécel. No. 35.

12 1766-ban a gömöri Almágy [Gemerský Jablonec, Szlovákia] és nógrádi Kishartyán kiváltására ad hatalmat Bay Ferenc és István gróf Teleki Lászlónak és Ráday Gedeonnak. 1766. július 24. DRERL C/64-2b. 11a. d. Almágy. No. 8. 1734-ben Darvas Sándor édesanyja, Palásthy Julianna utasítására Szilassy Ferencnek adott hatalmat azon fábiánfalusi [Losonc, Lučenec része, Szlovákia] portió kiváltására, amely Szabó Zsigmondnál volt zálogban, felvéve rá 16 német forint zálogtoldalékot, melyet a kiváltás idején fognak visszafizetni Szilassynak. 1734. július 31. Uo. 15. d. Fábiánfalva. No. 50.

Összegezve és évszázadokra lebontva az 1. és a 2. táblázat tartalmazza a vizsgált kontraktusok típusait.

1. táblázat. A vizsgált zálogszerződések típusai

„Első zálog”	Alzálog	Aukciós zálog	Cessiós zálog (ebből aukciós-cessiós)	Összesen
215	28	164	11 (7)	418
51 %	7%	39%	3%	100%

2. táblázat. Zálogtípusok évszázadonkénti megoszlása (százalék)¹³

Század	„Első zálog”	Alzálog	Aukciós zálog	Cessiós zálog	Összesen	Összeshez viszonyított aránya
17.	115 (75)	9 (6)	27 (17)	3 (2)	154	37
18.	93 (37)	18 (7)	134 (53)	7 (3)	252	60
19.	7 (59)	1 (8)	3 (25)	1 (8)	12	3
Összesen	215	28	164	11	418	

A szerződések részei

A zálogszerződések megszövegezése meghatározott formulát követett, azonos elemekkel, mely forma vázként szolgált az egyedi információkat is magukban hordozó egyezségek megírásához.

A zálogszerződések bevezető sorainak formulái utalnak arra, hogy az elzálogosító nem mint egyén, hanem mint atyafi közösség lép alkura az adott birtokra vonatkozóan: „magunkra vévén; terheket mindkét ágon lévő Maradékunknak és Successorinknak, kiket ez alább meg írt dolog most, avagy jövődöben illetve, vagy illethene akármimódon...”¹⁴ Vagy máshol: „magamra válalván Isten kegyelmességéből eddig született [...], ’s ez után születendő mind két ágon lévő Gyermeikeimnek, Successorimnak, Legatariusimnak, Cessionariusimnak,¹⁵ Törvény szerént való Terheket...”¹⁶ Hasonlóképpen az elzálogosítóhoz, a hitelező sem csak a maga, hanem örökösei nevében is zálogba veszi az adott jószágot, amelyet a zálogszerződés elején szintén (bár nem minden esetben) rögzítettek, így példának okáért: „zálogh képen adtam eő k[e]g[ye]lme[k] és Maradékinak”, vagy a birtokot „addig bírhasza eő k[e]g[ye]lme, úgy maradéki is, míg vagy magam, vagy maradékim a fent írt zálogos Summát [...] le nem teszük”.¹⁷

13 A besorolás a szerződés megkötésének időpontja szerint történik.

14 1658. április 3. DRERL C/64-2b. 60. d. Varranó. No. 9.

15 Örökösnek, „hagyományosnak és engedményesnek”.

16 1738. április 12. DRERL C/64-2b. 58. d. Szentpéter. No. 7.

17 1715. augusztus 1. Uo. 11a. d. Apc; 1745. március 20. Uo. 60. d. Újhartyán. No. 13.

Számos szempontból (családtörténet, birtokstratégia tekintetében) értékes információkat őrizhetett meg a zálogszerződés indoka (3. táblázat). Az esetek harmadában semmilyen indok nem került feltüntetésre, közel negyedében pedig az indok „néminemű eltávozzhatatlan szükségem miatt”, „bizonyos elmúlhatatlan szükségemtől kényszerítettvé”, gyakran „bizonyos és elkerülhetetlen szükségemtől viseltetvé” és ezek különféle variációi voltak, mely indokok a pontos szükséglet feltárására nem adnak lehetőséget. A maradék 182 (43%) szerződésből viszont jól feltérképezhetőek azok az okok, amelyek miatt a földesúr az elzálogosítás eszközához nyúlt.

A leggyakrabban – 86 esetben (21%) – más birtok kiváltása érdekében kerültek zálog alá az egyes jószágok; „kivált lakásomhoz közelebb lévő jószágnak gyarapítására”,¹⁸ vagy „magam alkalmatosságához való majorságomnak gyarapítására”.¹⁹ Több esetben a birtok távolsága miatt került zálogba, így 1642-ben „más közelebb lévő hasznosabb jószágunknak kezünkhöz való vételéért”,²⁰ vagy 1702-ben Ráday Gáspár és neje Csécse faluban lévő 4 házhelyét adta Dúl Mihálynak és nejének zálogba „gróf Forgách Simon uram ő Nagysága Gácsi jószágából akarván residentiamhoz közelebbit és alkalmatosabbat szerzenem” indokkal.²¹

Más birtok fenntartása mint indok 20 esetben (5%) tűnt föl, de a zálog oka lehetett adósság visszafizetése (4%),²² egy-egy rokon megsegítése, tehát atyafiság-szolgálat vagy kérés kapcsán való zálogolás (3%),²³ családi szükség (2%),²⁴ a birtok csekélyisége (1%),²⁵ vagy egy perhez szükséges pénz megszerzése (0,5%)²⁶ is.

18 1725. december 28. DRERL C/64-2b. 42. d. Pécel. No. 3.

19 1728. február. Uo. 12. d. Cebe. No. 18.

20 1642. március 5. Uo. 41. d. Ozdin és Kornalehota. No. 6.

21 1702. július 2. Uo. 13. d. Csécse. No. 1.

22 „... az mostani szűk és terméketlen idő miatt, magam mindennapi szükségemre, és némely adósságaimnak kifizetésére nézve, mely által szorongattatom...” 1719. március 30. DRERL C/64-2b. 39. d. Méra. Extractus Processus Neoquistici respectu Possessionis Méra Co[m]t[ui] Hevesiensis ingremiatæ mori et terminati Literarumque in eo Processu productum. 13–15.; „... bizonyos szükségemtől viseltetvé, nevezet szerint idvezült édes eleimről reám maradt adósságimnak kifizetésekre...” 1738. április 12. Uo. 12. d. Cered. No. 38.; „... eltávozzhatatlan szükségünktől viseltetvé, kiváltképpen bizonyos contrahált adósságok kifizetésére...” 1682. február 5. Uo. 39. d. Méra. Extractus Processus Neoquistici respectu Possessionis Méra Co[m]t[ui] Hevesiensis ingremiatæ mori et terminati Literarumque in eo Processu productum. 33–36. – és folytathatnánk még a sort.

23 „... megtekintvén sokszori requisitioját és instanciáját és atyafiságát...” 1662. október 19. DRERL C/64-2b. 14. d. Devecser. No. 5.; „... tekintvén requisitioját és azt is hogy az több részt bírja már Bay Prædiumunknak az Atyafiaktúl...” 1707. február 20. Uo. 11b. d. Baj puszta. No. 24.

24 1702-ben Baratnaky Anna – Ebeczky Ádám házastársa – „Leányom ruházattyára nézve” vett fel 80 rajnai forint aukciós pénzt. 1702. október 12. DRERL C/64-2b. 40. d. Nagycsalomja. No. 68. 1696-ban báró gyarmati Balassa Ádám „alkalmas esztendőig való reméttelen rabságbul megszabadulván /: sok expensaimra nézve :/” vett fel kölcsönt Ráday Gáspártól és Darvas Ferenctől 300 magyar forintot. 1696. július 26. Uo. 38. d. Ludány. Palásthy Julianna, nagyréti Darvas Mihály özvegye 1730-ban „üdvözült édes Ur[am] utolsó tisztességes eltakaríttatására” vetette zálogba fábiánfalusi pusztabeli részét Repeczky Zsigmondnak. 1730. január 17. Uo. 15. d. Fábiánfalva. No. 16.

25 1835-ben Puky Simon cserelöbi 8 hold földjét adja zálogba gróf Ráday Gedeonnak (akinél az már hasznosbérben volt), mivel „... csekélyisége[!] ’s távoli lakásom miatt haszonnal mivelni nem tudnám...” Löb, 1835. június 10. DRERL C/64-2b. 32. d.

26 „... bizonyos szükségemtől, de kiváltképpen bizonyos pörnek végben való vételére vett fel annak előtte néhány ízben és most újonnan...” Locsod, 1719. április 7. DRERL C/64-2b. 32. d. „Sok és eltávozzhatatlan

3. táblázat. Zálogügyletek indokai

Indok	Összesen	Százalék
Nem jelölt	134	32,1
„Bizonyos szükségre”	102	24,4
Más jószág kiváltása/vásárlása	86	20,6
Más jószág fenntartása	20	4,8
Adósság fizetése	17	4,1
Atyafiság/szolgálat/kérés	12	2,9
Egyéb	12	2,9
Távolság	9	2,2
Családi szükségre	7	1,7
Hosszabbítás	7	1,7
Birtok csekélyisége	4	1,0
Pénzszűke	3	0,7
Személyes ügy	3	0,7
Per véghezvitele	2	0,5
Összesen	418	100,0

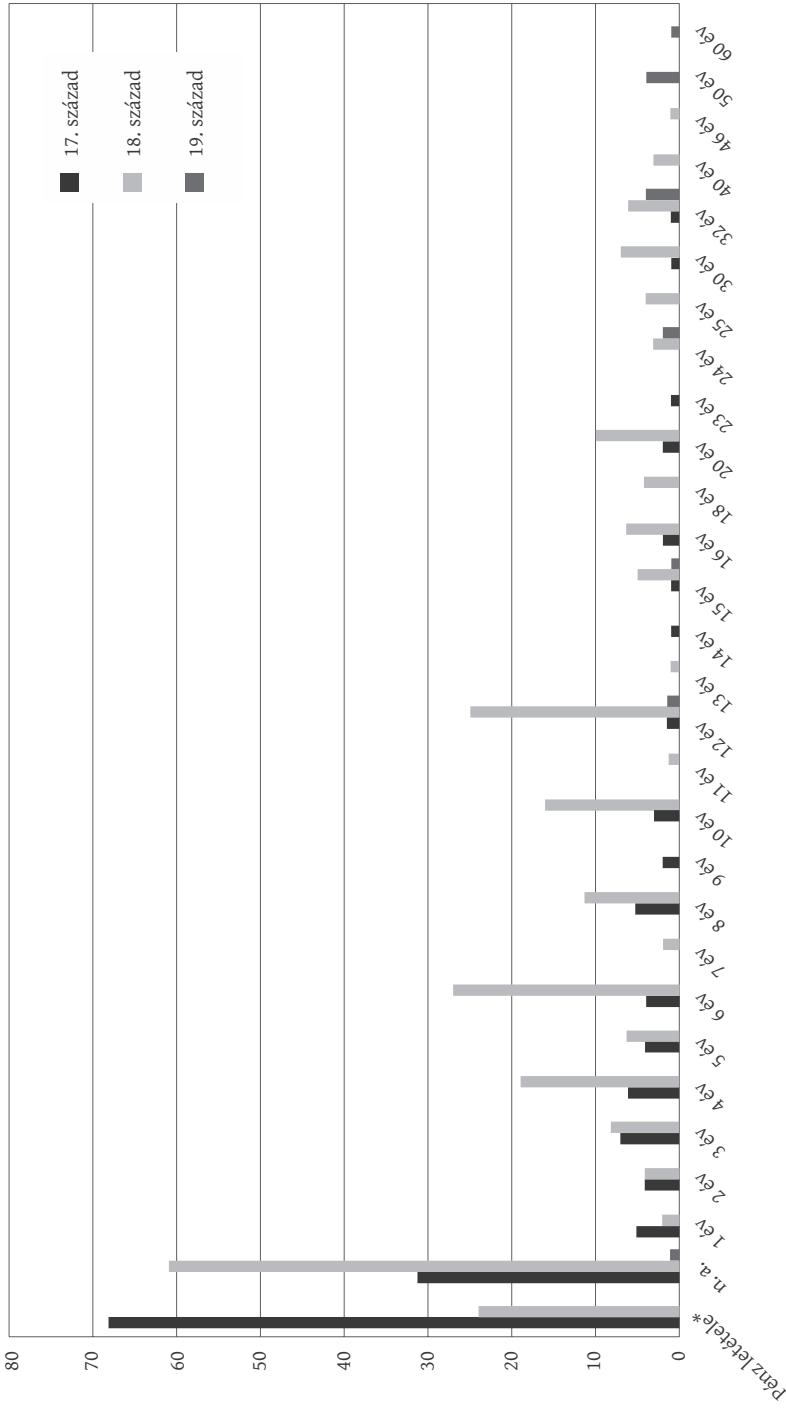
Az indok megjelölése, majd a zálogösszeg rögzítése után meghatározták a zálogidő mértékét. A zálog abban különbözött a tényleges birtokba adástól, hogy meghatározott időre szolt a hasznának átadása. Ez biztosítékot nyújtott a hitelező számára, mivel az elzálogosító köteles volt a zálogidő leteltét megvárni, és utána válthatta vissza birtokát. Ugyanakkor a kitűzött időpont mindig csak kezdő dátum volt, hiszen ha az évek elteltek, és az elzálogosító nem váltotta azonnal vissza jószágát, akkor azzal még nem szűnt meg a visszaváltás joga, amely ugyanúgy megillette a zálogba adó jogutódait is. Ősi birtokot 32 évnél hosszabb időre csak kivételes esetekben lehetett elzálogosítani, azonban e téren a zálogtoldalék kiskaput jelentett, hiszen a folyamatos aukciók felvétele következtében a zálogidő akár generációkon is átívelhetett.²⁷

A vizsgált 418 szerződés kapcsán megállapítható, hogy az esetek 22%-ban egyáltalán nem határoztak meg zálogidőt, újabb 22%-ban pedig a szerződésben kikötötték, hogy a hitelező vagy utódai mindaddig bírhatták a jószágot, míg a zálogösszeget teljes egészében vissza nem fizetik. A zálogidő meg nem határozása vagy lejártának a teljes kölcsönösszeg visszafizetéséhez kapcsolása többségében (54%) a 17. századra volt jellemző, aminek oka lehetett a háborús körülmények okozta bizonytalanság.

A pontosan meghatározott zálogidők esetében főként (az esetek 23%-ában) a rövid határidő (1-6 év) volt jellemző. A 18. században leggyakrabban négy, hat, nyolc, tíz és

szükségemért, kiváltképpen az Thuri és also Palassti jószágomnak és a többinek perrel való kikeresésére...”
1652. július 12. DRERL C/64-2b. 60. d. Túr. No. 7.

27 Bodzási: Zálogjog, 149.



1. diagram. A zálogszereződések évszázadonkénti megoszlása a zálogba adás ideje szerint

Pénz letétele*: olyan esetek, amikor nem határoztak meg pontos zálogidőt, hanem csak annyi kitévelt, hogy a zálog az összeg visszafizetéséig maradjon a hitelező kezében.

12 évet határoztak meg a felek. A felső határnak előírt 32 évet mindössze 11 esetben (3%) adtak meg, ugyanakkor a 18. században három esetben 40, egy esetben 46 éves, míg a 17. században négy esetben 50, egy esetben 60 éves zálogidőt is megállapítottak.²⁸ A 19. század első felében is elsősorban hosszú távú zálogszerződéseket kötöttek. Az ebből az időszakból származó 12 szerződésből hetet (58%) 32 évre kötötték, a maradéknál pedig 12 és 30 év között határozták meg a zálogidőt (1. diagram).

A zálogidő mellett meghatározták a szerződésekben azt is, hogy mely napon vagy napokon történhet meg a kiváltás (4. táblázat). Ez az időpont – egy-két esetet leszámítva – mindig egy jeles naphoz kapcsolódott: vagy azon a napon kellett letennie az elzálogosítónak az összeget, vagy egy-két hetes intervallumban ehhez a naphoz kapcsolódóan. Ez azt jelentette, hogy az elzálogosító csak ezeken a napokon tehetette le a zálogösszeget. Amennyiben ezt elmulasztotta, újabb egy évet kellett várnia, hogy a summát visszafizethesse. Ráadásul az elzálogosítónak visszaváltási szándékát legalább negyedévvel korábban jeleznie kellett a hitelezőnek.²⁹ Kikötötték azt is, hogy ha az összeg letételre kerül, akkor a hitelező azt köteles elfogadni, és a zálogos birtokot minden ellenkezés nélkül ki kell bocsátania. Nagyon ritkán megesett az is, hogy amennyiben a pénz letétele nem történt meg, a zálogszerződés megújult ugyanannyi időre, mint először. Ilyen eset a vizsgált forrásokban csak a 17. század második felében kötött szerződéseknel fordult elő.³⁰

A vizsgálat alá vont szerződéseknek alig több mint negyedében (116 szerződés; 27%) határozták meg a kiváltás napját, elsősorban az „első zálogoknál” (70%), negyedében az

28 Törvénytelen feltételnek tekintették, ha az ősi birtokot 32 évnél hosszabb időre zálogosították el, ugyanakkor ha mégis ennél hosszabb időre lett kötve, az önmagában nem tette semmissé a szerződést, érvénytelenítését perrel kellett kieszközölni. Zlinszky Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. Bp., 1888. 184. A Ráday Levéltárban lévő, 32 évnél hosszabb időre kötött zálogok esetében mindössze egy vonatkozik a Ráday családra. 1697-ben Ráday II. Gáspár, Darvas János, Mihály és Ferenc vasad-, csév-, löbpusztabeli részeit zálogosították el egy budai mézárósnak, teheték mindezt azért, mert nem ősi jószágokról volt szó. DRERL C/64-2b. 32. d. Löb. No. 10. A többi esetben a szerződés idegen családokra (Irsay, Palásthy) vonatkozik, fele volt első zálog, másik fele aukciós. Feltételezhetően ezeknél a zálogoknál sem ősi birtok került átadásra, azonban a zálogok további története nem ismert (valóban annyi ideig zálogban voltak-e a birtokok, esetleg perrel az atyafiak visszaszerezték).

29 Bodzási: Zálogjog, 149.

30 A vizsgált forrásokban mindössze négy esetben jött elő ilyen kitétel: 1663-ban Palásthy Mihály Gerhárt Pálnak és nejének zálogosította el kisdődemesi [Ipe]lské Úfany, Hont vármegye, Szlovákia) jószágát, kikötve, hogy „meg írt Eötven Esztendőnek előtte, ki ne válthassuk, eltelvén pedig Eötven Esztendő, mindenkör Eötven Esztendőben Sz[ent] Pál napja légyen az kiváltásnak napja, ha akkor le nem tesszük megínt Eötven Esztendeig légyen...” Födemes, 1663. május 22. DRERL C/64-2b. 15. d. 1667-ben Cseörgheő István adta zálogba Gerhárt Pálnak lukapalójait házhelyét 6 évre úgy, hogy ha „Ell telvén penigh az hat esztendeje, hogy ha akkor ki ne[m] váltaná[m], megínt hat esztendeigh bírassák eő k[e]g[ye]lme”. 1667. január 25. Uo. 39. d. Lukanénye. No. 1. 1684-ben ismét Palásthy István és Gerhárt Pál közötti tranzakcióra került sor, amikor is a kistúri pusztán lévő házhelyét zálogosította el Palásthy 60 évre, meghatározva, hogy „el telvén penigh a hatvan esztendő, ha ki válthattuk jóval jó, ha nem tehát megínten más hatvan esztendeig biria ő k[e]g[ye]lme...” 1684. október 27. Uo. 60. d. Túr. No. 1. 1696-ban, amikor gyarmati Balassa Ádám Ráday Gáspárnak és Darvas Ferencnek zálogosította el (újabbán, mivel Ráday és Darvas őseinél már régóta zálogban volt) 32 esztendőre ludányi és halászi birtokait, a szerződésben kikötvén: „eltelvén penig az harminz két Esztendő, új Esztendőnek első napja observáltassék a' kiváltásra, kit ha én, vagy Successorim akkor ki nem váltánának, újjobban observáltassék az harminz két esztendő, és pacifice bírassák ő K[e]g[ye]lme és Successori.” Ludány, 1696. július 26. Uo. 38. d.

aukciós és mindössze 3%-ban az alzálogoknál. A leggyakrabban meghatározott terminus Szent György napja (április 24.) volt, a tavasz kezdete és az állatok kihajtásának jeles napja.

4. táblázat. A kiváltás határnapja

Terminus	Gyakoriság	Százalék
Szent György (április 24.)	52	45
Szent Pál (január 25.)	17	14
Szent Mihály (szeptember 29.)	7	6
Újév (január 1.)	6	5
Szent Gergely pápa (szeptember 3.)	6	5
Szent Márton (november 11.)	6	5
Pünkösöd	4	3
Szent András (november 30.)	4	3
Szent Lukács (október 18.)	2	2
Vízkereszt (január 6.)	1	1
Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.)	1	1
Február 8.	1	1
Szent Bálint mártír (február 14.)	1	1
Farsang utolsó napja	1	1
Szent Orbán (május 25.)	1	1
Szent Iván (június 24.)	1	1
Szent Jakab (július 25.)	1	1
Nagyboldogasszony (augusztus 15.)	1	1
Szent István király (augusztus 20.)	1	1
Simon és Júda apostolok (október 28.)	1	1
Szent Miklós (december 6.)	1	1
Összesen	116	100

A zálogszerződéseket különféle biztosítékokkal és garanciákkal látták el, amelyek mindkét fél érdekeit szem előtt tartották, előírva bizonyos feltételeket mind a kiváltás-visszaadás módjára, mind az esetleges vissza nem bocsátás esetére. A zálogszerződések állandó formulája volt, hogy a hitelező a zálogbirtokot a zálogidő leteltéig kiválthatatlanul bírhatja. Az elzálogosítók a „szokott legalis evictiot” (törvényes szavatolást) magukra és utódaikra felvállalták, tartoztak a maguk költségén és fáradságán a jószág szabad birtoklásában megoltalmazni a hitelezőt. Szintén vállalta a zálogba adó minden „legitimus impetitorok” (törvényes háborgatók) elleni megoltalmazását a zálogba vevőnek, ami adódhatott a nemzetséghez tartozó személyek követeléséből, akik mint „egy vérből való atyafiak” megtámadhatták a kontraktust. Amennyiben az elzálogosító nem oltalmazná

vagy nem oltalmazhatná meg a hitelezőt – áll általában a zálogszerződésekben –, akkor az azonos értékű jószágát foglalhatta el, és tarthatta birtokában mindaddig, amíg az adós a zálogösszeget vissza nem fizette. Itt is megjelenhetett az a kitétel, hogy ha a hitelező nem akarná felvenni a pénzt és visszabocsátani a zálogbirtokot, akkor az elzálogosító a vármegye alispánja előtt a „maga erejével” foglalhatta vissza birtokát vagy a hitelező más hasonló értékű jószágát.³¹

Az általános garanciák mellett – melyek többé-kevésbé minden szerződésben előfordultak – egyedi biztosítékok is megjelenhettek az egyezésben. Ilyen volt az elzálogosító engedélye épület építésére, melynek értékét vagy meghatározták, vagy nem, ugyanakkor annak becsértékét a zálogbirtok visszaadása után kellett az elzálogosítónak a kapitális összeggel együtt kifizetnie.³² Hasonlóképpen rendelkezhetek a vetésekről is. Ha zálogba adáskor vetése volt az elzálogosítónak, akkor a hitelezőnek ugyanolyan mennyiségű terményt kellett adnia kiváltáskor. Máskor meghatározták azt, hogy ha kiváltáskor vetése van a hitelezőnek, akkor azt saját embereivel betakaríthatja.³³

A 17. század végén, a török kiűzése utáni időszakban jelennek meg azok a szerződéspontok, amelyekben az elzálogosítók engedélyezik a hitelezőknek a zálogbirtokon pusztá házhelyek jobbággyokkal való „megszállítását”, valamint a kiváltás idején azok szabad elköltöztetését.³⁴

- 31 Ez a kitétel a vizsgált forrásokban csak a 17. században került be a szerződésekbe. Példaként hozhatók az alábbi szerződések: 1636. október 16. DRERL C/64-2b 41. d. Ozdin és Kornalehota. No. 4.; 1642. március 5. Uo. No. 6.; 1649. július 31. Uo. 13. d. [Rákos]Csaba. No. 11.; 1657. május 1. Uo. 57. d. Szinóbánya. No. 4.; 1675. június 25. Uo. 11b d. Baj pusztá. No. 12.
- 32 Forgách Simon 1692-ben Kajali Pálnak és nejeének 200 rajnai forintig adott engedélyt épület építésére. 1692. március 20. DRERL C/64-2b. 56. d. Somoskő. No. 16. 1698-ban id. Fáy István szintén Kajaliéknak ad engedélyt „maguk számára szükséges épületeket tételni, melyeket a megváltás idején megbecsülvén, a becs árát a Capitalis summával együtt” tartozik letenni. 1698. augusztus 21. Uo. 12. d. No. 7. 1722-ben Deli Sára ad hatalmat Okolicsányi Mátyásnak épület építésére. 1722. április 2. Uo. 59. d. Terbeléd. No. 6. etc.
- 33 1658-ban Homonnay György adta Putnoky Klárának a varranói [Vranov nad Topľou, Szlovákia] jószágához tartozó falubeli portióját, kikötve: „Az minemű és menyi számú Földekben találtatnak vetések most az felül meg írt Portiókbeli majorságinkban anyit tartozanak ó kigyelmek is Tempore Redemptionis hagyni [...] ha mi Restantiák ezen Portiókban tempore Redemptionis találtatnának, azokat ő kigyelmek ki szedetvén szabadosan el vitethessék.” 1658. február 23. DRERL C/64-2b. 60. d. Varranó. No. 9. 1696-ban Kajali András több Pest vármegyei birtokot vett zálogba Fáy Ferencről, meghatározva, hogy „Ha mi vetési lenének tempore redemptionis Kajaly András Úr[na]k, vagy p[rae]scriptussinak azon Jóságokban, azt azon Jóságbéli Jobbággyokkal meg arattatván, és bé takarítatván, ugyan azok által magok residentijájához el vitethessék.” 1696. november 5. Uo. 42. d. Pécel. No. 45. 1749-ben Ráday Gedeon és neje többek között olyan feltétellel veszik zálogba a péceli és Tűzberekpusztai részt Bárczay Zsuzsannától, hogy „Ha mi majorságbeli vetés találatik pedig tempore redemptionis aztat eő k[e]l[y]lme minden dezma nélkül szabadossan el vihesse.” 1749. május 27. Uo. 43. d. Pécel. No. 214.
- 34 1699-ben Heves vármegyei birtokok elzálogosításakor a szerződésbe foglalják, hogy „meg irtt emptor Uraimék, és az eő Kegyelmekek maradéki maga saját Jobbággyit azon Portiókra szállítanak, tempore redemptionis, ha úgy fog tezenyi, szabad légyen eő Kegyelmeknek onnand el vinni.” 1699. február 8. DRERL C/64-2b. 39. d. Méra. Extractus Processus Neoquistici respectu Possessionis Méra Co[m]i[t]a[tui] Hevesiensis ingremiatæ mori et terminati Literarumque in eo Processu productum. 24. o. 1701-ben id. Fáy István vett fel zálogtoldalékokat Kajali Andrásról több Pest vármegyei jószágára, és „mivel hogy eő k[e]l[y]lme a fellyeb denotált Prædiumok közzöl némelyeket megh kezdett szállítani magha saját Jobbággyit is telepítvén, és helyhezettvén azokra, ha idő jártával én [Fáy István] vagy maradékim ki akarnánk azon Jóságghot eő k[e]l[y]lmetől vagy az eő k[e]l[y]lme successoritúl váltani, [...] azon oda szállított embereket eő

Érdekes megvizsgálni olyan szempontból is a zálogszerződéseket, hogy milyen kapcsolatban állt a hitelező és az elzálogosító, valamint milyen arányban találhatóak olyan kontraktusok a Ráday család levéltárában, melyekben sem a hitelező, sem az elzálogosító nem állt rokonságban a famíliával (5. táblázat).

A zálogszerződések negyedében a hitelező (94 esetben) vagy elzálogosító (11 esetben) Ráday vagy Ráday feleség volt, míg a másik fél rokonságban állt velük. A Rádayakkal kontraktusra lépők négyötöde a Fáy (45%), valamint a Darvas (37%) család tagjai közül került ki: mindkét família szoros rokonságban állt a Rádayakkal.³⁵ Az esetek közel ötödében az egyik fél Ráday vagy Ráday feleség, míg a másik, a zálogba vevő vagy elzálogosító nem állt rokonságban a Rádayakkal. Közel 30%-ban a Ráday család tagja egyáltalán nem is szerepelt a szerződésben, csak valamelyik rokona lépett alkura egy másik rokonnal, esetleg egy harmadik féllel. Ezeknek a forrásoknak a számát gyarapítja a 18. század elején kihalt Kajali család beolvadt archívuma is. Végül a zálogok több mint negyede tartozik azok közé, amelyekben sem a hitelező, sem az elzálogosító nem állt még rokonságban sem a Ráday családdal. Az ilyen szerződések nagyrészt amiatt maradhattak fenn a família archívumában, mert az adott községekben vagy ők, vagy rokonságuk bizonyos részeket bírtak. Osztályos vagy egyéb pereket rögzítő füzetek is őriztek meg olyan zálogszerződéseket, melyekben nem jelennek meg a család tagjai sem hitelezőként, sem elzálogosítóként.

5. táblázat. A hitelező és az elzálogosító közötti kapcsolat

Az elzálogosító vagy a hitelező Ráday/feleség, a másik fél a Rádayakkal rokon	A hitelező/elzálogosító Ráday/feleség, a másik fél nem rokon	A hitelező/elzálogosító Ráday rokon (Ráday családtag nem szerepel az egyezségben)	Sem a hitelező, sem az elzálogosító nem Ráday rokon	Összesen
105	80	124	109	418
25%	19%	30%	26%	100%

Ráday Pál és Kajali Klára birtokstratégiája a zálogszerződések tükrében

A család levéltárában fennmaradt zálogszerződések lehetőséget adnak a Rádayak birtokstratégiájának bemutatására. Mennyire törekedtek a családtagok a birtokállomány koncentrálására? Ráday I. Pál és Kajali Klára birtokpolitikájának aktivitását mutatja, hogy a vizsgált 418 zálogszerződés 17,5%-a esett az 1712 és 1741 közötti 29 évre. Az esetek kétharmadában voltak ők a hitelezők. A szerződések 45%-a tekinthető „első zálognak”, vagy-

K[e]g[ye]lme szabadon magha más Jóságában el vihesse, és transferálhassa.” 1701. március 14. DRERL C/64-2b. 42. d. Pécel. No. 13.

35 Ráday I. Pál feleségének Kajali Klárának édesanyja Fáy Borbála; Pál nagynénjének, Ráday Ilonának a férje Darvas János; Ráday II. Gedeon felesége Fáy Zsuzsanna.

is előzmény nélkülinek, vagy egy korábban már elzálogosított, de később az eredeti tulajdonos által visszaváltott jószágot bocsátottak ismétlen zálogba; 52%-a aukciós szerződés, és mindössze egy esetben adtak alzálogba, valamint kötöttek cessiós kontraktust.

Ráday Pál és Kajali Klára elsősorban Pest-Pilis-Solt vármegyei jószágok szerzésére törekedett, és szinte kizárólag rokon (nagy részét a Darvas, Fáy, Tussay) családoktól vettek zálogba birtokrészeket. Így a Darvasoktól Pest vármegyében harka-, farkasd-, tetepusztabeli, a solti részeken kishartai, dunavecsei, fejeéregyháza-, szentimre-, szülle-, ölle-, tetétlenpusztabeli részeket szereztek meg zálog címén bizonyos időintervallumokra,³⁶ melyekre időről időre vettek fel zálogtoldalékot, ezáltal meghosszabbítva a zálog idejét. Ráday Pál testvérének, Ilonának férjétől, Tussay Györgytől szintén dunavecsei, tetétleni, öllei, szüllei, szentimrei és fejeéregyházi, valamint cebei és tetei portiákat vett Kajali Klára zálogba 1739-ben.³⁷ Nógrád vármegyében a szintén rokon Fáy családtól szereztek zálog címén ceredi, óbásti és hidegkúti (1737–1738) részeket, valamint vették zálogba Lucinpuszta negyedrészt.³⁸

A 6. táblázaton is jól látható, hogy Ráday Pál és Kajali Klára záloggal történő birtokszerzése elsősorban a Pest-Pilis-Solt vármegyei jószágokra irányultak, a korábban felvett zálogokat zálogtoldalék lefizetésével hosszabbították meg. Nógrád vármegyében kisebb arányú zálogba vételek történtek. Ez jelezheti azt, hogy a családi központ szerepe a nógrádi Ludány felől a pesti Pécel irányába kezdett egyre inkább tolni a 18. század első felében.

6. táblázat. Zálogba vételek megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében

Megye	Zálog	Aukciós zálog	Cessiós zálog	Összesen
Nógrád	5	7		12
Pest-Solt	10	25		35
Zemplén	1	–		1
Gömör	–	–	1	1
Összesen	16	32	1	49

Ezt a feltevést erősítheti a Rádayak által zálogba adott birtokok kimutatása is. Az indoklásban többször megjelenik a „közelebb való jószág szerzése”,³⁹ ami a zálogba vételek ismeretében elsősorban a Pest-Pilis-Solt vármegyei részeket jelenthette. Erre többször utalnak is a zálogszerződésekben: 1716-ban a hevesi Ecsédet „[a]z alsó Pest vármegyei jószágunk gyaporítására[!] és bizonyosabb birodalmára nézve”,⁴⁰ 1724-ben a honti Pritle-

36 Ide vonatkozó zálogszerződések lelőhelyei: DRERL C/64-2b. 15. d. Farkasd. No. 46., 52.; Uo. 15. d. Dunavecse. No. 12., 14.; 1726. december 28. Uo. 18. d. Harka. II.; Uo. 17. d. Harka. No. 17.

37 Uo. 15. d. Dunavecse. No. 18.; Uo. 12. d. No. 14.

38 Uo. 12. d. Cered. No. 35., 38.; Uo. 33. d. Lucin. No. 22.

39 Néhány példa: „Más hasznosabb jószágomnak megszerzésére nézve...” DRERL C/64-2b. 31. d. Ipolykeszi. No. 8. „Bizonyos szükségünkre, kivált más közelebb lévő józágnak vissza[?] szerzésére nézve...” Palást, 1715. szeptember 24. Uo. 41. d.

40 DRERL C/64-2b. 15. d. Ecséd. No. 9.

ket „bizonyos más Pest vármegyei jószágunknak el terjesztésére és abban való oeconomicánk elő mozdítására nézve”, 1730-ban a nógrádi Fábiánfalvát „szándékozván lakásomat megváltoztatnom, nevezet szerint Nógrád vármegyéből az alföldi Jóságomba Pécelre lakóul által mennem, és azon okbul, kivált a losonci házámhoz, annyi rétre, mint eddig bírtam szükségem nem lévén”⁴¹ indokkal adta zálogba Ráday Pál és Kajali Klára. Ugyanakkor példának okáért 1715-ben a Heves vármegyei Apcot „Ludányi⁴² házámhoz közel lévő pöstyéni⁴³ bizonyos jószágbeli portionak kezemhez való vételére nézve” zálogosította el Pál.⁴⁴ Szintén többször vettek fel zálogtoldalékot a Forgáchoktól még Kajali Pál által zálogba vett, majd Kajali Klára hozományaként a Ráday családnak került somoskői uradalom (Somoskő, Somosújfalu, Cered, Hidegkút, Baraton, Óbást)⁴⁵ falvaira.⁴⁶

Zálogba elsősorban a birtokállomány északnyugati határsávjában található honti részeket adtak; ezenkívül Klára a Kajaliak névadó birtokát, a Pozsony vármegyei Kajalt is, távolléte miatt, közelebbi jószág szerzése érdekében adta zálogba (7. táblázat).⁴⁷

7. táblázat. A zálogosítások megyék szerinti megoszlása a 18. század első felében

Megye	Zálog	Aukcós zálog	Alzálog	Összesen
Nógrád	2	–	–	2
Pest-Solt	3	5	–	8
Gömör	1	–	–	1
Hont	8	1	1	10
Heves	2	–	–	2
Pozsony	1	–	–	1
Összesen	17	6	1	24

A fentiekből kirajzolódik egy határozott birtokpolitika az 1710-es évek közepétől a Pest vármegyei jószágok szerzésével, és a kevésbé preferált, a birtokállomány határain elhelyezkedő jószágok zálogba adásával.

A Ráday család levéltárában található zálogszerződések tehát egyértelműen tükrözik a családnak a felemelkedése idején követett birtokstratégiáját. A zálogok mellett ugyanakkor a haszonbérszerződések, a kamatra felvett kölcsönök, valamint a birtokcserék vizsgálata tovább pontosíthatja akár a Ráday, akár más nemesi család lehetőségeit a birtok- és pénzügypolitika terén. Bár a 17–18. század folyamán és a 19. század első felében behatá-

41 DRERL C/64-2b. Fábiánfalva. No. 45.

42 Ma Ludányhalászi.

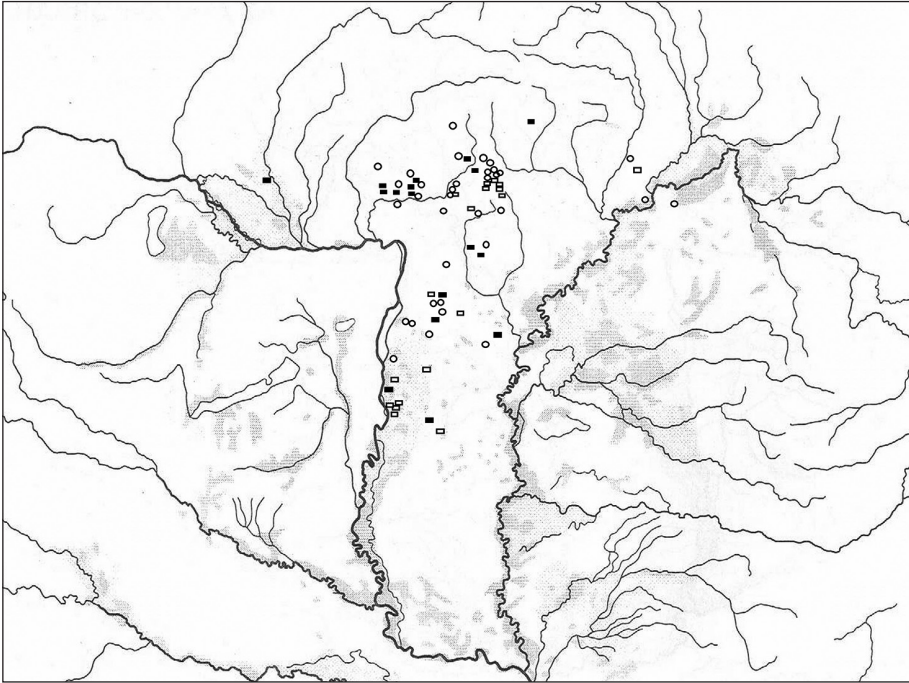
43 Ma Pösténypuszta, Szécsényhez tartozik.

44 1715. augusztus 1. DRERL C/64-2b. 11a. d. Apc.

45 Somoskő ma Salgótarján része. Somosújfalu ma Somoskőújfalu. Hidegkút ma Studená [Szlovákia]. Baraton Ceredhez tartozó puszta. Óbást ma Stará Bašta [Szlovákia].

46 DRERL C/64-2b. 56. d. Somoskő. No. 10., 22–23.

47 A pontos indok: „Eddig az távol való létem miatt nem nagy hasznát érezvén, és azért is inkább közelebb való szükségemben s alkalmatosságimban akarván magamot segítenem”. DRERL C/64-2b. 31. d. Kajal. No. 25.



1. térkép. Ráday Pál és Kajali Klára zálogba adott (telt négyzet) és zálogba vett (üres négyzet) birtokai, valamint az ügyletekkel nem érintett birtokok (kör), 1741. évi állapot szerint

roltak voltak a pénzszerzési lehetőségek, a földbirtokosok – többek között – a birtokok zálogosításával módot találtak arra, hogy „bizonyos és eltávozhatatlan szükségüket” hosszabb-rövidebb időre enyhítsék.

CONTENTS

CREDIT RELATIONS IN HUNGARY, 1700–1848

István Szijártó M. <i>Introductory Remarks</i>	641
Pál Danyi <i>The Introduction of the Convention Currency Standard in the Middle of the 18th Century and its Significance</i>	649
Krisztián Kovács <i>”Urged by Certain and Unavoidable Necessities”. Mortgage Contracts in the Archives of the Ráday Family in the Seventeenth to Nineteenth Centuries</i>	673
György Kurucz <i>Aristocratic Credit Transactions and the Mortgage Records of Tolna, Baranya Zala and Vas Counties at the Turn of the 18th and 19th Centuries</i>	689
Sándor Hites <i>Fictional Parables of István Széchenyi’s Hitel. Two Stories from the 1830s</i>	709
Adrienn Szilágyi <i>Debtors and Creditors. The Common Purse of the Károlyi Family in the 19th Registers</i>	725

STUDIES

András Ribi <i>The Places of Authentication Assisting the Palatinal Congregations from the Beginning to 1435</i>	745
Ágnes Ordasi <i>Miscounted Millions or Overdriven Centralisation? Why Did the Other Lajos Batthyány Resign?</i>	767
Natália Váradi <i>On the Fiftieth Anniversary of the 1972 Petition. The National Reorganisation of the Hungarians of Transcarpathia after 1944</i>	785

DEBATE

Gergely Krisztián Horváth <i>Hungarian Type of Contemporary History – Rural History from his Point of View</i>	805
---	-----

E számunk szerzői

Dr. Danyi Pál, kandidátus, egyetemi docens, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Menedzsment és Vállalkozásgazdaságtan Tanszék ● Hites Sándor, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK ITI, 19. századi osztály, Helikon ● Horváth Gergely Krisztián, tudományos főmunkatárs, „Lendület” kutatócsoport-vezető, BTK TTI, Vidéktörténeti osztály ● Kovács Krisztián, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára ● Kurucz György, intézet- és tanszékvezető, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Korai-korai Történeti, Gazdasági- és Művelődéstörténeti Tanszék ● Ordasi Ágnes, levéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára ● Ribí András, tudományos munkatárs, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori Történeti Tanszék ● Szijártó M. István, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történeti Intézet, Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék ● Szilágyi Adrienn, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Váradi Natália, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbetűző postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft



9 770040 963009



2 2004